

УДК 338.242:339.564
DOI: 10.60022/3(6)-13S

Бондар Валерія Юрїївна

Доктор філософії з менеджменту
Асистент кафедри міжнародного бізнесу та логістики
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, Україна

Bondar Valeriia

Ph.D. in Management
Assistant at the Department of International Business and Logistics
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6853-8622

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИЙ РОЗВИТОК»

Анотація. У статті досліджено теоретичні підходи до визначення сутності категорії «експортоорієнтований розвиток підприємства» в умовах глобалізації, посилення міжнародної конкуренції та структурних трансформацій економіки. Обґрунтовано актуальність формування експортоорієнтованої моделі розвитку як важливої передумови забезпечення конкурентоспроможності підприємств і економічної стійкості України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Узагальнено основні наукові підходи до трактування поняття «розвиток», зокрема системний, структурний, ресурсний, процесний та еволюційний. Досліджено взаємозв'язок між категоріями «розвиток підприємства», «експортоорієнтоване підприємство», «експортоорієнтоване підприємництво» та «експортоорієнтований розвиток». Встановлено, що більшість існуючих трактувань експортоорієнтованого підприємства характеризують переважно результат зовнішньоекономічної діяльності, тоді як процес формування експортної спроможності залишається недостатньо дослідженим. Запропоновано авторське трактування категорії «експортоорієнтоване підприємництво» як цілеспрямованої підприємницької діяльності, що базується на стратегічній орієнтації на зовнішні ринки та системному формуванні конкурентних переваг. Обґрунтовано авторський підхід до визначення поняття «експортоорієнтований розвиток підприємства» як безперервного процесу якісних і кількісних змін, спрямованих на формування експортного потенціалу, адаптацію до міжнародного середовища та забезпечення довгострокової міжнародної конкурентоспроможності. Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів при формуванні механізмів управління експортоорієнтованим розвитком підприємств і розробці стратегій виходу на зовнішні ринки.

Ключові слова: розвиток підприємства; експортоорієнтований розвиток; експортоорієнтоване підприємництво; експортна орієнтація; конкурентоспроможність; експортний потенціал.

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF "EXPORT-ORIENTED DEVELOPMENT"

Abstract. The article examines theoretical approaches to defining the essence of the category "export-oriented enterprise development" under conditions of globalization, increasing international competition, and structural transformations of the national economy. The relevance of forming an export-oriented development model to ensure enterprise competitiveness and Ukraine's economic resilience during martial law and post-war recovery is substantiated. The main scientific approaches to interpreting the concept of "development" are generalized, including systemic, structural, resource-based, process, and evolutionary approaches. The relationship between the categories "enterprise development", "export-oriented enterprise", "export-oriented entrepreneurship", and "export-oriented development" is investigated. The research methodology is based on the application of system analysis, logical generalization, comparative analysis, and the structuring of scientific approaches. It has been determined that most existing interpretations of an export-oriented enterprise mainly characterize the result of foreign economic activity, while the process of forming export

capacity remains insufficiently studied. The paper proposes the author's interpretation of "export-oriented entrepreneurship" as a purposeful entrepreneurial activity based on strategic orientation toward foreign markets and systematic formation of competitive advantages. The author's approach to defining "export-oriented enterprise development" is substantiated as a continuous process of qualitative and quantitative changes aimed at developing export potential, adapting to the international environment, and ensuring long-term international competitiveness. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed approaches in the formation of management mechanisms for export-oriented enterprise development and in designing strategies for entering foreign markets.

Keywords: enterprise development; export-oriented development; export-oriented entrepreneurship; export orientation; competitiveness; export potential.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації світового господарства, посилення міжнародної конкуренції та нестабільності зовнішнього середовища питання забезпечення стійкого розвитку підприємств набуває особливої актуальності. Для економіки України, яка функціонує в умовах воєнного стану, структурної трансформації та необхідності відновлення виробничого потенціалу, одним із ключових напрямів забезпечення економічної стійкості виступає активізація експортної діяльності підприємств. Саме експорт дозволяє забезпечити надходження валютної виручки, підвищити рівень конкурентоспроможності національного товаровиробника, розширити ринки збуту та створити передумови для довгострокового економічного зростання.

Світовий досвід доводить, що країни, які реалізували модель експортоорієнтованого економічного зростання, змогли забезпечити прискорену модернізацію промисловості, залучення інвестицій та підвищення продуктивності виробництва. Особливо показовими є приклади країн Східної Азії, де експортно-орієнтована індустріалізація стала основою формування конкурентоспроможної економіки. Для України в умовах післявоєнного відновлення питання формування експортоорієнтованої моделі розвитку набуває не лише економічного, але й стратегічного значення.

Разом із тим у науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування категорії «експортоорієнтований розвиток підприємства». Значна частина досліджень присвячена питанням економічного розвитку, розвитку підприємства, експортної діяльності або визначенню сутності експортоорієнтованого підприємства, проте безпосередньо поняття «експортоорієнтований розвиток» залишається недостатньо дослідженим. Це ускладнює формування теоретичної бази для подальшого обґрунтування механізмів управління таким розвитком та визначення його ключових характеристик.

У зв'язку з цим виникає необхідність систематизації існуючих підходів до визначення поняття «розвиток», дослідження місця експорту у структурі економічного розвитку та формування науково обґрунтованого підходу до трактування категорії «експортоорієнтований розвиток підприємства».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «розвиток» знайшли широке відображення у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження даної категорії зробили Л. Г. Мельник [1], О. В. Раєвцева [2], М. І. Крючкова [3], О. А. Волошина [4], І. М. Хвостіна [5], Д. М. Стеченко [6], Н. В. Афанасьєв [7], Ю. С. Погорелов [8] та інші. У їхніх роботах розвиток розглядається як незворотний, спрямований, закономірний процес якісних і кількісних змін, що забезпечує перехід системи до нового стану та формування нових властивостей.

Питання економічного розвитку та його взаємозв'язку з економічним зростанням досліджували Г. В. Возняк [9], Й. Шумпетер [10], М. Портер [11], П. Друкер [12], Д. Норт [13], І. Ансофф [14] та інші. Науковці підкреслюють, що розвиток не обмежується лише кількісним приростом показників, а передбачає структурні, інституційні, інноваційні та функціональні зміни в діяльності підприємства чи економічної системи загалом.

Особливості формування експортоорієнтованої моделі економічного зростання досліджували Б. Баласса [15], А. Крюгер [16], а також вітчизняні науковці, які розглядали експорт як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та структурної модернізації економіки. Значна увага приділяється концепції *export-led growth*, яка передбачає стимулювання розвитку національної економіки через нарощення експортного потенціалу та інтеграцію у світові ринки.

Окремі аспекти визначення поняття «експортоорієнтоване підприємство» висвітлені у працях А. Вічевич [17], О. Максимець [17], К. Антоневської [18], Н. Кухарської [19], О. Бірюка [20] та інших. У більшості досліджень акцент робиться на частці експорту у загальному обсязі реалізації продукції, наявності стратегічної орієнтації на зовнішні ринки та здатності підприємства забезпечувати конкурентоспроможність продукції на міжнародному рівні.

Водночас аналіз наукових праць свідчить про відсутність комплексного підходу до визначення

саме поняття «експортоорієнтований розвиток підприємства». У більшості випадків дослідники розглядають окремо категорії «розвиток підприємства» та «експортоорієнтоване підприємство», не поєднуючи їх у цілісну економічну категорію. Це свідчить про необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень у даному напрямі.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «розвиток», дослідження ролі експорту у структурі економічного розвитку на макро- та мікрорівнях, а також формування авторського підходу до трактування категорії «експортоорієнтований розвиток підприємства» з урахуванням сучасних умов функціонування національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Досвід успішних структурних змін в економіках розвинених країн свідчить, що ключовим аспектом реструктуризації є підтримка експортоорієнтованого економічного зростання. Експортоорієнтоване зростання передбачає активізацію підприємств для здійснення виходу на зовнішні ринки з метою максимізації прибутку за рахунок збільшення обсягів продажу та забезпечення можливості довгострокового економічного зростання. При цьому підприємству важливо проаналізувати всі позитивні та негативні наслідки прийняття подібного рішення. На практиці експорт сприяє конкурентоспроможності підприємств, стимулюючи збільшення виробництва конкурентоспроможних товарів [21].

Реалізація моделі експортоорієнтованого зростання на рівні держави можлива за умови забезпечення розвитку експорту на рівні кожного окремого промислового підприємства, що у свою чергу обумовлює необхідність дослідження змістовного наповнення поняття «експортоорієнтований розвиток» та визначення сутнісних ознак і характеристик цього економічного явища [21].

Виробництво товарів та послуг для закордонних споживачів підтримує функціонування експортних економік світу, оскільки отримуючи прибутки від експорту, активується ланцюговий зв'язок, оскільки нарощення експорту впливає на продуктивність виробництва, що в свою чергу стимулює ще більший експорт. До того часу, поки існуватиме попит на продукцію, що виробляється в країні, економіка, орієнтована на експорт буде ефективною [21].

Перш ніж досліджувати сутність категорії «експортоорієнтований розвиток», доцільним є визначення змісту базового поняття «розвиток», оскільки саме воно формує теоретичну основу подальшого наукового аналізу. У сучасній економічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування цього поняття, що пояснюється багатогранністю самого процесу розвитку та різноманітністю сфер його застосування.

Узагальнення наукових підходів дозволяє виокремити декілька основних напрямів трактування поняття «розвиток»: системний, структурний, ресурсний, процесний, еволюційний. Кожен із зазначених підходів акцентує увагу на окремих характеристиках змін, що відбуваються в економічних системах та відображені в таблиці 1.

У межах системного підходу розвиток розглядається як зміна системи та її взаємозв'язків. Такий підхід дозволяє розглядати підприємство як цілісну систему, в якій будь-які зміни мають комплексний характер і впливають на всі елементи його функціонування. Процесний підхід трактує розвиток як безперервний процес змін у діяльності підприємства. Еволюційний підхід визначає розвиток як послідовність стадій або життєвого циклу. Такий підхід є особливо важливим при дослідженні довгострокових стратегій розвитку підприємств, оскільки дозволяє враховувати циклічність економічних процесів. Структурний підхід розглядає розвиток як трансформацію структури та зв'язків між її елементами. У цьому випадку акцент робиться не лише на зміні окремих показників діяльності, а на внутрішній перебудові підприємства, яка дозволяє адаптуватися до нових умов господарювання. Ресурсний підхід передбачає розгляд розвитку як ефективного використання та нарощення ресурсів підприємства. У сучасних умовах саме ресурсний потенціал, зокрема фінансовий, кадровий, інноваційний та інтелектуальний, визначає можливості підприємства щодо виходу на зовнішні ринки та формування стійких конкурентних переваг.

Таблиця 1

Сутність поняття «розвиток»

Підхід	Визначення		Науковці
Системний	Розвиток як зміна системи та її взаємозв'язків	Розвиток – це необоротна, спрямована, закономірна зміна системи на основі реалізації внутрішньо властивих їй механізмів самоорганізації	Мельник Л. [1]
Структурний	Розвиток як трансформація структури та зв'язків	Розвиток – це зміни в діяльності підприємства та його системі зв'язків із зовнішнім середовищем.	Y. Yingbin, W. Zhuang [22]

Продовження таблиці 1

Ресурсний	Розвиток як ефективне використання та нарощення ресурсів	Розвиток – це здатність ефективно формувати, використовувати та нарощувати ресурси й компетенції для забезпечення конкурентних переваг.	N. W. Lubis [23]
Процесний	Розвиток як безперервний процес змін у діяльності	«Розвиток» - незворотна напроваджені зміни у системі, що відбувається як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий.	Крючкова М.І. [3]
		«Розвиток підприємства» - незворотний, спрямований, закономірний процес, який є безперервною та послідовною зміною (сукупність змін) результатів чи станів підприємства в часі та просторі на кількісно та якісно інший за попередній під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.	Волошина О.А. [4]
		Розвиток – це процес будь-якого роду змін різних форм матерії, а також як процес, який характеризується якісними і кількісними змінами від простого до складного	Стеченко Д.М., Григорович А.В. [6]
		Розвиток – це процес формування нової дисипативної структури, вираженої в якісній зміні складу, структури і способу (моделей) функціонування системи, який виявляється в кризовій формі і спрямований на досягнення змінюваних глобальних цілей	Раєвнева О. [2]
Еволюційний	Розвиток як послідовність стадій/життєвого циклу	Розвиток – це зміни, які відбуваються в різних темпах, з метою отримання максимального результату діяльності підприємства	Хвостіна І.М. [5]

Джерело: складено автором на основі 1-6, 22,23

Таким чином, розвиток є комплексною економічною категорією, яка відображає не лише процес змін, але й результат якісного переходу системи до нового стану. Саме багатогранність цього поняття зумовлює необхідність його подальшого дослідження в контексті формування експортоорієнтованої моделі функціонування підприємства.

У сучасних умовах концепція експортоорієнтованого розвитку дедалі частіше розглядається крізь призму сталого розвитку підприємств. Якщо раніше основними критеріями успішності експорту виступали обсяги реалізації продукції на зовнішніх ринках та фінансові результати діяльності, то сьогодні міжнародна конкурентоспроможність значною мірою визначається здатністю підприємства відповідати екологічним, соціальним та управлінським вимогам міжнародного бізнес-середовища. Поширення ESG-підходів, посилення вимог до прозорості діяльності компаній, впровадження механізмів вуглецевого регулювання та реалізація Цілей сталого розвитку ООН формують нові умови функціонування підприємств на світових ринках. Результати сучасних досліджень свідчать, що впровадження принципів сталого розвитку та ESG-практик позитивно впливає на експортну діяльність підприємств, сприяє підвищенню їхньої міжнародної конкурентоспроможності, розширенню експортних можливостей та формуванню довгострокових конкурентних переваг. Зокрема, встановлено позитивний вплив ESG-показників на обсяги експорту підприємств, рівень технологічної складності експортної продукції та здатність компаній інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості. У зв'язку з цим експортоорієнтований розвиток доцільно розглядати не лише як процес нарощення експортного потенціалу, а й як механізм забезпечення економічної, соціальної та екологічної стійкості підприємства в довгостроковій перспективі [24].

Грамотний розвиток позитивним чином впливає на підприємство, оскільки для підприємства формуються такі результати:

- наявність апарату управління, що відповідає поставленим цілям і задачам;
- наявність чітких, які застосовуються на практиці, процедур, відповідно до яких здійснюється діяльність підприємства;
- постійна діяльність по розробці концепцій розвитку підприємства та інше [25].

Що ж стосується економічного розвитку, то він є складним, комплексним поняттям, яке включає економічне зростання, а також інші кількісні та якісні показники, оцінюється на основі статистичних показників. Економічне зростання є ключовою детермінантою та характеристикою розвитку, позаяк у довгостроковій перспективі тільки воно (зростання) здатне забезпечити приріст ресурсів, а відтак і підвищення добробуту населення. Ці поняття перебувають у тісному взаємозв'язку, а тому питання

розвитку не можна розглядати відособлено від зростання (без зростання немає розвитку). Економічне зростання визначає розвиток регіону та слугує базою для оцінок розвитку регіону. [9]

Таблиця 2

Трактування поняття «розвиток підприємства»

Розвиток підприємства	Автор визначення
Це процес, коли в результаті поліпшення виробничих або бізнес-процесів і управління ними, досягнутий якісний або кількісний приріст корисного результату процесу в порівнянні з попереднім рівнем або рівнем, досягнутим на інших підприємствах	Н.В. Афанасьєв [7]
Це безперервний процес, що відбувається по штучно встановленій або природній програмі, як зміна станів підприємства, кожне з яких є якісно іншим, ніж попереднє, через що у підприємства як в більш складній системі виникають, розкриваються і можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, зміцнює його позиціонування у зовнішньому середовищі і підвищує здатність протистояти його негативним впливам	Ю.С. Погорелов [8]
Це якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій	Плугіна Ю.А. [26]
Це сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, які об'єктивно відбуваються в соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а також призводять до переходу та фіксації підприємства в різні організаційно-економічні стани	І.О. Богатирьов [27]
Це економічна складова життєдіяльності підприємства в усіх її формах і проявах протягом його життєвого циклу здійснюється під впливом екзогенних та ендогенних факторів і орієнтована на досягнення поставленої власником мети	Турило А. М., Святенко С. В. [28]

Джерело: складено автором на основі 7, 8, 26-28

Концепція економічного розвитку шляхом стимулювання експорту розглядалася як закордонними, так і вітчизняними вченими. В зарубіжних наукових працях домінує термін «експортно-орієнтована індустріалізація», який означає торгово-економічну політику, спрямовану на прискорення процесу індустріалізації країни через експорт товарів, у виробництві яких країна має порівняльні переваги. Розвиток експорту означає відкриття внутрішніх ринків для іноземної конкуренції в обмін на доступ до ринку інших країн [29]. У працях вітчизняних науковців можна зустріти термін «експортоорієнтована стратегія», де мається на увазі концепція економічного розвитку, метою якої є залучення інвестицій і розвиток конкурентоспроможних галузей промисловості з метою підвищення рівня експорту [30]. Експортоорієнтована модель економічного зростання — це орієнтація нових галузей промисловості переважно на закордонні ринки, зазвичай із залученням іноземного капіталу, чи рідше, застосуванням імпортних квот.

Експортоорієнтований розвиток передбачає активізацію підприємств для виходу на зовнішні ринки з метою максимізації прибутку за рахунок збільшення обсягів продажу та забезпечення можливостей довгострокового економічного зростання. При цьому підприємству важливо провести аналіз всіх позитивних та негативних наслідків прийняття подібного рішення. Досвід успішних структурних змін в економіці розвинених країн показує, що ключовим аспектом реструктуризації є підтримка експортоорієнтованого економічного зростання. Експорт на практиці сприяє конкурентоспроможності підприємств, стимулюючи збільшення виробництва конкурентоспроможних товарів [31].

Досвід країн Східної Азії підтверджує ефективність експортно-орієнтованої індустріалізації як моделі забезпечення структурної модернізації економіки та підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Важливу роль у реалізації експортоорієнтованої моделі розвитку відіграла державна політика підтримки експорту, спрямована на стимулювання виробництва, розвиток інфраструктури та залучення інвестицій.

Водночас надмірна залежність від зовнішніх ринків може формувати додаткові ризики для економічної стабільності, що зумовлює необхідність диверсифікації економіки та розвитку внутрішнього ринку.

Успіх експортно-орієнтованої індустріалізації часто залежить від здатності країни підтримувати сприятливий обмінний курс та інвестувати в технології та розвиток навичок.

Таким чином, на макrorівні експорт виступає не лише інструментом забезпечення валютних надходжень, але й важливим фактором структурної модернізації економіки, підвищення продуктивності праці, інноваційного розвитку та інтеграції країни у глобальні виробничі ланцюги. Реалізація експортоорієнтованої моделі розвитку на рівні держави безпосередньо залежить від здатності окремих

підприємств формувати власну експортну стратегію та забезпечувати конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках.

Саме це зумовлює необхідність переходу від дослідження загальної моделі економічного розвитку до аналізу розвитку підприємства як первинної ланки реалізації експортоорієнтованої стратегії. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження категорії «експортоорієнтоване підприємство» та подальше формування поняття «експортоорієнтований розвиток підприємства».

В економічній літературі поняття «експортоорієнтоване підприємство» трактується, виходячи з визначення експорту, як основного спрямування діяльності компанії. Вітчизняне законодавство також встановлює перелік експортоорієнтованих видів діяльності, за умов, що експорт товарів та послуг відповідного виду діяльності повинен становити не менш ніж 40% валового випуску або ж експорт товарів та послуг відповідного виду діяльності повинен становити не менш ніж 1,5% загального експорту товарів та послуг [32].

Узагальнений підхід до визначення категорії «експортоорієнтоване підприємство» можна зустріти як будь-яке підприємство, що здійснює продаж продукції на експорт. Це визначення підтримує і К. Антоневська [18], що дає наступне визначення: «експортоорієнтоване підприємство – це підприємство, що здійснює експорт продукції, робіт чи послуг і має на меті отримання прибутку від виробничої чи інших видів господарської діяльності».

Н. Кухарська [19] визначає експортоорієнтоване виробництво як виробництво продукції вітчизняних товаровиробників, яке здатне витіснити з світових ринків імпортні аналоги в силу своїх конкурентних переваг. Ряд науковців також вважає експортоорієнтованими ті підприємства, діяльність яких спрямована на випуск конкурентоспроможної, якісної продукції для її реалізації на зовнішніх ринках з урахуванням завдань внутрішнього розвитку, для активізації економіки країни, розширення попиту на продукцію вітчизняного виробництва, розвитку економічних відносин, як в національному, так і в міжнародному аспектах.

В той же час, деякі науковці формулюють дане поняття, зазначаючи кількісну характеристику експорту. У роботі О. Бірюка [20] зазначено, що експортоорієнтоване підприємство – це підприємство будь-якої форми власності, організації та сфери діяльності, яке значну частку (не менше 40%) своєї продукції протягом тривалого періоду (не менше 3 років) реалізує на зовнішніх ринках відповідно до стратегічних планів.

На відміну від існуючих підходів, у межах даного дослідження експортоорієнтований розвиток розглядається не як окремий результат здійснення зовнішньоекономічної діяльності, а як системний процес трансформації підприємства, що охоплює стратегічні, ресурсні, організаційні та інноваційні зміни, спрямовані на забезпечення довгострокової міжнародної конкурентоспроможності.

Разом із тим слід зазначити, що більшість існуючих визначень характеризують саме стан підприємства або спрямованість його діяльності, проте недостатньо розкривають процесний характер змін, які забезпечують досягнення такого стану. Фактично йдеться про результат функціонування підприємства, тоді як питання формування, підтримки та розвитку експортної орієнтації залишається менш дослідженим.

Саме на цьому етапі виникає необхідність переходу від категорії «експортоорієнтоване підприємство» до ширшого поняття «експортоорієнтоване підприємництво». Якщо експортоорієнтоване підприємство характеризує суб'єкта господарювання, який здійснює зовнішньоекономічну діяльність та реалізує продукцію на зовнішніх ринках, то експортоорієнтоване підприємництво відображає систему економічних відносин, управлінських рішень та стратегічних дій, спрямованих на формування, розвиток і підтримку стійкої присутності підприємства на міжнародних ринках.

У науковій літературі поняття «експортоорієнтоване підприємництво» не має однозначного трактування та часто розглядається через суміжні категорії: «експортоорієнтоване підприємство», «експортна діяльність», «експортний потенціал», «експортоорієнтована стратегія». Проте саме підприємництво передбачає більш широкий зміст, оскільки охоплює не лише факт здійснення експорту, а й процес прийняття стратегічних рішень, пошук нових ринкових можливостей, управління ризиками, формування конкурентних переваг та забезпечення довгострокової адаптації до змін міжнародного середовища.

На нашу думку, експортоорієнтоване підприємництво доцільно визначати як цілеспрямовану підприємницьку діяльність суб'єкта господарювання, що базується на стратегічній орієнтації на зовнішні ринки, передбачає системне формування конкурентних переваг, ефективне використання ресурсного потенціалу, адаптацію до міжнародних вимог та забезпечення стійкого економічного зростання через реалізацію експортного потенціалу. Таке трактування дозволяє розглядати експортоорієнтоване підприємництво не лише як форму зовнішньоекономічної активності, а як комплексну модель ведення бізнесу, в основі якої лежить довгострокова стратегія міжнародної конкурентоспроможності.

Поряд із цим, більш глибоке дослідження потребує категорія «експортоорієнтований розвиток», яка характеризує саме процес якісних і кількісних змін у діяльності підприємства. У межах попередніх наукових досліджень експортоорієнтований розвиток підприємства розглядається як безперервний, цілеспрямований процес якісних і кількісних змін у діяльності підприємства, що забезпечує формування та нарощення його експортного потенціалу, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, адаптацію до умов міжнародного ринку та досягнення стійких позицій на зовнішніх ринках збуту.

На відміну від поняття експортоорієнтованого підприємництва, яке характеризує загальну модель ведення бізнесу та стратегічну спрямованість діяльності, експортоорієнтований розвиток акцентує увагу саме на процесі змін, трансформації внутрішніх можливостей підприємства та механізмах досягнення експортної спроможності.

Таким чином, експортоорієнтоване підприємництво виступає більш широкою економічною категорією, що визначає філософію та стратегічну логіку діяльності підприємства, тоді як експортоорієнтований розвиток є практичним інструментом реалізації цієї стратегії через системне управління змінами, ресурсами та конкурентними перевагами підприємства. Саме така взаємодія формує основу для забезпечення довгострокової ефективності функціонування підприємства в умовах глобальної конкуренції.

Узагальнення існуючих наукових підходів дозволяє сформувати логічний взаємозв'язок між категоріями розвитку підприємства, експортної орієнтації, експортоорієнтованого підприємництва та експортоорієнтованого розвитку, який представлено на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок наукових категорій «розвиток» та експорту підприємства

Джерело: сформовано автором

Представлена схема демонструє, що експортоорієнтований розвиток формується на основі загального процесу розвитку підприємства та стратегічної орієнтації на зовнішні ринки. Саме експортоорієнтований розвиток забезпечує трансформацію внутрішніх можливостей підприємства, формування експортного потенціалу та адаптацію до міжнародного конкурентного середовища. У свою чергу, експортоорієнтоване підприємництво виступає ширшою економічною категорією, що відображає комплексну модель ведення бізнесу, засновану на системному використанні результатів експортоорієнтованого розвитку для забезпечення довгострокової міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що категорія «розвиток»

є складною багатокомпонентною економічною категорією, яка відображає процес незворотних, закономірних, якісних і кількісних змін у функціонуванні економічних систем. Узагальнення наукових підходів дозволило виокремити основні напрями трактування поняття «розвиток», кожен з яких акцентує увагу на окремих характеристиках розвитку, однак у сукупності вони формують цілісне розуміння процесу трансформації підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Дослідження показало, що економічний розвиток на макрорівні тісно пов'язаний із реалізацією експортоорієнтованої моделі економічного зростання, яка передбачає активне використання експортного потенціалу як інструменту підвищення конкурентоспроможності, залучення інвестицій, структурної модернізації економіки та інтеграції держави у світові ринки. Світовий досвід країн Східної Азії підтверджує ефективність експортно-орієнтованої індустріалізації як стратегічної моделі довгострокового розвитку.

На мікрорівні встановлено, що поняття «експортоорієнтоване підприємство» у більшості наукових підходів визначається через систематичність експортної діяльності, стратегічну орієнтацію на зовнішні ринки та наявність конкурентоспроможної продукції. Водночас більшість існуючих трактувань характеризують переважно результат функціонування підприємства, а не сам процес формування експортної спроможності.

У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність використання ширшої категорії «експортоорієнтоване підприємництво», яка відображає не лише факт здійснення експорту, а й систему управлінських рішень, стратегічних дій та економічних відносин, спрямованих на формування стійких конкурентних переваг на міжнародних ринках. Запропоновано авторське визначення експортоорієнтованого підприємництва як цілеспрямованої підприємницької діяльності суб'єкта господарювання, що базується на стратегічній орієнтації на зовнішні ринки, передбачає системне формування конкурентних переваг, ефективне використання ресурсного потенціалу, адаптацію до міжнародних вимог та забезпечення стійкого економічного зростання через реалізацію експортного потенціалу.

Доведено, що експортоорієнтоване підприємництво формується на основі системного забезпечення експортоорієнтованого розвитку підприємства та відображає стратегічну модель його функціонування на міжнародних ринках, а експортоорієнтований розвиток характеризує безперервний процес якісних і кількісних змін у діяльності підприємства, спрямований на формування експортного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності продукції та забезпечення довгострокового закріплення підприємства на зовнішніх ринках. Саме взаємозв'язок цих категорій формує теоретичну основу для подальшого дослідження механізмів управління експортоорієнтованим розвитком підприємств в умовах сучасних глобальних викликів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованого підходу при формуванні механізмів управління експортоорієнтованим розвитком підприємств, розробці стратегій виходу на зовнішні ринки та оцінці експортного потенціалу суб'єктів господарювання.

Література

1. Мельник Л. Г. Економіка розвитку: підручник. Суми: Університетська книга, 2025. 416 с.
2. Расвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
3. Крючкова М. І. Теоретичні підходи до визначення понять «розвиток», «економічний розвиток», «економічне зростання». *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2014. Вип. 5 (60). С. 25–29.
4. Волошина О. А. Теоретичні аспекти визначення сутності економічного розвитку підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/37.pdf (дата звернення: квітень 2026 р.).
5. Хвостіна І. М. Механізм управління розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 30–33. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2015/9.pdf
6. Стеченко Д. М. Менеджмент. Словник-довідник: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Хмельницький: Поділля, 2004. 587 с.
7. Афанасьєв Н. В. Управління розвитком підприємства: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2003. 184 с.
8. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30–34. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf (дата звернення: квітень 2026 р.).
9. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 34–43. URL: https://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_034_VoznyakHV.pdf
10. The Theory of Economic Development / Joseph A. Schumpeter. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 1982. 255 p.

11. Competitive Advantage / Michael E. Porter. New York: Free Press, 1985. 557 p.
12. Innovation and Entrepreneurship / Peter F. Drucker. New York : Harper & Row, 1985. 277 p.
13. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / Douglass C. North. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
14. Ansoff H. I. Implanting Strategic Management. 2nd Edition. Harlow : Prentice Hall International, 1990. 520 p.
15. Bela Balassa Exports and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*. 1978. Vol. 5. No. 2. P. 181–189. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(78\)90006-8](https://doi.org/10.1016/0304-3878(78)90006-8)
16. Anne O. Krueger Trade Policy and Economic Development: How We Learn. *American Economic Review*. 1997. Vol. 87. No. 1. P. 1–22.
17. Вічевич А. М., Максимець О. В. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2009. 216 с.
18. Антоневська К. Ю. Кредитування експортоорієнтованих підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2006. 19 с.
19. Кухарська Н. О. Експортоорієнтована промислова політика: теорія та практика. *Університетські наукові записки*. 2022. № 1-2 (85-86). С. 95-107. DOI 10.37491/UNZ.85-86.9
20. Бірюк О. С. Теоретичні підходи до визначення експортоорієнтованості підприємства. *Міжнародна економічна політика*. 2012. № 1–2 (16–17). С. 455–460. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/2453>
21. Бондар В. Ю. Механізм забезпечення експортоорієнтованого розвитку машинобудівних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2021. 289 с. URL: <https://ela.kpi.ua/items/5c66a26c-1f5d-4f8f-8c9f-6b9e9e0a5f2e> (дата звернення: квітень 2026 р.).
22. Yingbin Y., Zhuang W. Conceptual approaches to defining the essence of structural changes in the strategic context of enterprise development. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 4 (286). С. 235–241. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-286-235-241
23. Lubis N. W. Resource Based View (RBV) in Improving Company Strategic Capacity. *Research Horizon*. 2022. Vol. 2. No. 6. P. 587–596. DOI: <https://doi.org/10.54518/rh.2.6.2022.587-596>
24. Chen N., Sun Z., Xu Z. et al. A review of international trade impacts on sustainable development. *Marine Development*. 2025. Vol. 3. Article 9. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44312-025-00053-6>
25. Шульгіна Л. М., Юхименко В. В. Інноваційний розвиток підприємств: формування стратегій: монографія. Київ : Univest PrePress, 2015. 212 с.
26. Плугіна Ю. А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 193–196 URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/9188/1/Plugina.pdf>
27. Богатирьов І. О. Управління розвитком підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2004. 22 с.
28. Турило А. М., Святенко С. В. Теоретико-методологічні основи фінансово- економічного розвитку підприємства. *Фінанси України*. 2010. № 2. С. 120–126.
29. Krainara C. Export-Oriented Industrialization (EOI): Arguments for and Against What Have Been Experienced of Developing Countries With Regard to EOI. *Asian Institute of Technology Bangkok*. Thailand. 2007. 22 p.
30. Struk O. Conceptual and Methodical Aspects of Realisation the Export-Oriented Strategy of Economic Growth. *HANDEL WEWNĘTRZNY*. 2016. Vol. 4(363). P. 303–312.
31. Бондар В. Пріоритети розвитку експортоорієнтованих підприємств України. Сучасні підходи до управління підприємством : збірник матеріалів доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Політехніка, 2018. С. 40–44.
32. Зварич О. В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 444 с

References

1. Melnyk, L. H. (2025). *Ekonomika rozvytku* [Development Economics]. Sumy: Universytetska knyha.
2. Raievniewa, O. V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpryemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise Development Management: Methodology, Mechanisms, Models]. Kharkiv: INZhEK.
3. Kriuchkova, M. I. (2014). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniat «rozvytok», «ekonomichnyi rozvytok», «ekonomichne zrostannia» [Theoretical approaches to defining the concepts of development, economic development and economic growth]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment»*, 5(60), 25–29.

4. Voloshyna, O. A. (2018). Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti ekonomichnoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical aspects of defining the essence of enterprise economic development]. *Ekonomika i suspilstvo*, 15. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/37.pdf
5. Khvostina, I. M. (2015). Mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Mechanism of enterprise development management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 1, 30–33.
6. Stechenko, D. M. (2004). *Menedzhment. Slovnyk-dovidnyk* [Management. Dictionary-Handbook]. Khmelnytskyi: Podillia.
7. Afanasiev, N. V. (2003). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Enterprise Development Management]. Kharkiv: INZhEK.
8. Pohorielov, Yu. S. (2012). Katehoriia rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys [The category of development and its explanatory basis]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, 27(1), 30–34. Available at: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf
9. Vozniak, H. V. (2015). Rehionalnyi rozvytok: sutnist i metodolohichna osnova [Regional development: essence and methodological basis]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 34–43.
10. Schumpeter, J. A. (1982). *The Theory of Economic Development*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
11. Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage*. New York: Free Press.
12. Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship*. New York: Harper & Row.
13. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
14. Ansoff, H. I. (1990). *Implanting Strategic Management* (2nd ed.). Harlow: Prentice Hall International.
15. Balassa, B. (1978). Exports and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*, 5(2), 181–189. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(78\)90006-8](https://doi.org/10.1016/0304-3878(78)90006-8)
16. Krueger, A. O. (1997). Trade Policy and Economic Development: How We Learn. *American Economic Review*, 87(1), 1–22.
17. Vichevych, A. M., & Maksymets, O. V. (2009). *Analiz zovnishnoekonomichnoi diialnosti* [Analysis of Foreign Economic Activity]. Kyiv: Profesional.
18. Antonevska, K. Yu. (2006). *Kredytuvannia eksportoorientovanykh pidpriemstv* [Lending to Export-Oriented Enterprises] (Extended abstract of Candidate dissertation). Kyiv.
19. Kukharska, N. O. (2022). Eksportoorientovana promyslova polityka: teoriia ta praktyka [Export-oriented industrial policy: theory and practice]. *Universytetski naukovyi zapysky*, 1–2(85–86), 95–107. DOI: 10.37491/UNZ.85-86.9
20. Biriuk, O. S. (2012). Teoretychni pidkhody do vyznachennia eksportoorientovanosti pidpriemstva [Theoretical approaches to defining enterprise export orientation]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* [International Economic Policy], Part 1, 455–460. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/2453>
21. Bondar, V. Yu. (2021). *Mekhanizm zabezpechennia eksportoorientovanoho rozvytku mashynobudivnykh pidpriemstv* [Mechanism for Ensuring Export-Oriented Development of Machine-Building Enterprises] (PhD dissertation). Kyiv. Available at: <https://ela.kpi.ua/items/5c66a26c-1f5d-4f8f-8c9f-6b9e9e0a5f2e>
22. Yingbin, Y., & Zhuang, W. (2025). Conceptual approaches to defining the essence of structural changes in the strategic context of enterprise development. *Aktualni problemy ekonomiky*, 4(286), 235–241. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-286-235-241
23. Lubis, N. W. (2022). Resource Based View (RBV) in Improving Company Strategic Capacity. *Research Horizon*, 2(6), 587–596. DOI: <https://doi.org/10.54518/rh.2.6.2022.587-596>
24. Chen, N., Sun, Z., Xu, Z., et al. (2025). A Review of International Trade Impacts on Sustainable Development. *Marine Development*, 3, Article 9. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44312-025-00053-6>
25. Shulhina, L. M., & Yukhymenko, V. V. (2015). *Innovatsiyni rozvytok pidpriemstv: formuvannia stratehii* [Innovative Development of Enterprises: Strategy Formation]. Kyiv: Univest PrePress.
26. Pluhina, Yu. A. (2011). Intelktualnyi rozvytok: sutnist poniattia [Intellectual development: essence of the concept]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 36, 193–196.
27. Bohatyrov, I. O. (2004). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Enterprise Development Management] (Extended abstract of Candidate dissertation). Kyiv.
28. Turylo, A. M., & Sviatenko, S. V. (2010). Teoretyko-metodolohichni osnovy finansovo-ekonomichnoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical and methodological foundations of financial and economic enterprise development]. *Finansy Ukrainy*, 2, 120–126.
29. Krainara, C. (2007). *Export-Oriented Industrialization (EOI): Arguments for and Against What Have Been Experienced of Developing Countries With Regard to EOI*. Bangkok: Asian Institute of Technology.
30. Struk, O. (2016). Conceptual and Methodical Aspects of Realisation the Export-Oriented Strategy of

Economic Growth. *Handel Wewnętrzny*, 4(363), 303–312.

31. Bondar, V. Yu. (2018). Priorytety rozvytku eksportoorientovanykh pidpryemstv Ukrainy [Priorities for the development of export-oriented enterprises of Ukraine]. In *Suchasni pidkhody do upravlinnia pidpryemstvom* [Modern Approaches to Enterprise Management] (pp. 40–44). Kyiv: Politekhnik.

32. Zvarych, O. V. (2013). *Podatkovi nadkhodzhennia: metodolohiia prohnozuvannia* [Tax Revenues: Forecasting Methodology]. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics.

Отримано: 21.04.2026

Прийнято до публікації: 31.05.2026

Опубліковано: 01.06.2026